

Razvoj pojma o človeku v otroštvu

GORDANA SIMONOVSKI*

Šolski center Ljubljana, Srednja strojna šola, Ljubljana

Running head: Razvoj pojma o človeku v otroštvu

Povzetek: V prispevku obravnavam razvoj pojma o človeku pri otrocih od 4. do 12. leta starosti. Teoretski okvir raziskave je Oerterjeva teorija razvoja implicitne antropologije (Oerter, 1991, 1994; Oerter, Oerter, Agostiani, Kim, in Wibowo, 1996). V raziskavi sem uporabila dva postopka, in sicer intervju o odraslosti ter zgodbo s socialno dilemo, ki ji je sledil vodeni intervju. V prispevku predstavljam zastopanost razvojnih stopenj pojma o človeku pri različno starih otrocih ter postopno naraščanje odgovorov na višjih razvojnih stopnjah s starostjo udeležencev. Primerjam pogostost odgovorov na prvi, drugi in tretji razvojni stopnji pojma o človeku glede na spol in pri tem ugotavljam višjo raven pojmovanja človeka pri deklicah v primerjavi z dečki. Opisujem in razlagam razvojne zamike v izraženosti osebnostne, družbene in dejavnostne teorije.

Ključne besede: pojem o človeku, otroci, postopnost razvoja, razlike glede med spoloma, razvojni zamik

The development of human nature in childhood

GORDANA SIMONOVSKI

School Center Ljubljana, Secondary Engineering School, Ljubljana, Slovenia

Abstract: The article deals with the development of human nature in children from 4 to 12 years of age. The concept of human nature is described by Oerter (Oerter, 1991, 1994; Oerter, Oerter, Agostiani, Kim, in Wibowo, 1996) in his theory of development of implicit anthropology. Two procedures were applied in the research: an interview on adulthood and a social dilemma story, which was followed by a guided interview. The distribution of the developmental stages of the concept of human nature in children of different age is presented, along with the frequency of higher-stage answers that progressively rises with subject's age. The frequency of the answers on the first, the second and the third developmental stage is compared between sexes. Higher level of conceptualisation of human nature in girls was found

*Naslov/address: mag. Gordana Simonovski, Šolski center Ljubljana, Srednja strojna šola, Aškerčeva 1, 1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: gordana.simonovski@guest.arnes.si

when compared with boys. The intering in personality, social and action theory are explained.

Key words: concept of human nature, children, progressive development, sex differences, developmental intering

CC=2840

Oerter (1991) z izrazom pojem o človeku označuje sistem pogledov in prepričanj o človekovi naravi, ki oblikujejo mentalno reprezentacijo življenjskih izkušenj in s katerimi posameznik razlaga človekovo delovanje.

Medkulturalna in razvojna psihologija sta obširno raziskovali koncept naivnega razumevanja osebnosti, razvoja, človekove dejavnosti itd. (LeVine, 1991, Sigel, 1994, povzeto po Oerter, Oerter, Agostiani, Kim in Wibowo, 1996). Takšne koncepte večkrat imenujemo etnoteorije. Te imajo akumulirano znanje neke kulture, ki se v procesu socializacije prenaša na posameznika. Etnoteorije lahko obravnavamo kot komponente celovitejšega znanja o človeku in njegovemu odnosu do sveta.

Najbližje konceptu o človekovi naravi je proučevanja jaza v različnih kulturah. Triandis (1989) loči med kulturnim, javnim in zasebnim jazom. Markus in Kitayama (1991) govorita o "soodvisnem jazu", ki je značilen za kolektivistične kulture, in "neodvisnem jazu", ki je značilen za individualistične kulture. Oerter (Oerter in dr., 1996) pojmuje samoopis kot del splošnejšega vedenja o človekovi naravi. Posamezni koncepti, kot so etnoteorije, percepcija sebe in drugih, samopodoba, so združeni v splošno strukturo vedenja o človekovi naravi. K temu vedenju pripomorejo izkušnje v posameznikovem razvoju, na drugi strani pa struktura vedenja o človekovi naravi kot celota oblikuje vedenje o specifičnih komponentah znanja o človekovi naravi.

Oerter (1991) meni, da je pojem o človeku sestavljen iz univerzalnih in kulturno specifičnih kategorij. Razvoj univerzalnih struktur pojma o človekovi naravi poteka od enostavnih opisov površinskih značilnosti do vse celovitejših opisov notranje strukture človekove narave. Oerterjeva (1991) glavna domneva je, da je formalna struktura pojma o človeku podobna v različnih kulturah, medtem ko lahko vsebina (vrednotni sistemi, cilji, načini doseganja ciljev ...) variira glede na posamezno kulturo. Na podlagi medkulturnih empiričnih raziskav je avtor dokazal obstoj petih stopenj pri oblikovanju pojma o človeku. Vsaka stopnja ima svojo značilno strukturo, ki vključuje štiri komponente: teorijo osebnosti, teorijo družbe, teorijo dejavnosti in tip mišljenja, ki je pogoj za nastanek posamezne stopnje pri posamezniku.

V nadaljevanju so opisane značilnosti petih stopenj po Oerterju (1991, 1994). Glede na to, da sta se v obdobju od 4. do 12. leta starosti pojavljali predvsem prva in druga stopnja pojma o človeku, sta slednji predstavljeni podrobneje.

Prva stopnja opisuje človeka kot delovalca

Teorija osebnosti. Posamezniki opisujejo človeka kot delovalca, ki je pri svoji dejavnosti vezan na konkretne objekte v okolju. Navajajo enostavne zaznavne dejavnosti (na primer vožnja z avtom, kuhanje, šivanje), ki jih lahko združujejo v bolj splošne (na primer človekovo delo, učenje).

Teorija družbe. Posameznik človeka opredeljuje prek imetja (ima avto, hišo, obleko), prek drugih ljudi (ima moža, ženo, otroke) ter prek primerjav z njimi (je tak kot oče, stric). Drugi ljudje so sestavni del človeka v smislu posedovanja ali pripadanja. V tem pojmovanju so tudi vzajemnostna razmerja. To pomeni, da človek nekoga ima in mu hkrati tudi pripada.

Teorija dejavnosti. Otrok človekove dejavnosti ne diferencira na posamezne komponente. Cilji, sredstva, rezultati in posledice dejavnosti so neločljiva celota. Osredotoča se na zaznavno delovanje. Sekvence dejavnosti načrtuje v skladu s subjektivnimi, trenutnimi potrebami in preferencami.

Tip mišljenja. Pojmovanju človeka na prvi stopnji zadoščata predoperacionalni in konkretnologični način mišljenja.

Druga stopnja opisuje človeka kot nosilca psiholoških značilnosti.

Teorija osebnosti. V primerjavi s prvo stopnjo je opazen kvalitativen prehod od opisovanja človekove zaznavne dejavnosti k razlagi te dejavnosti. Posameznik človeku pripisuje osebnostne značilnosti, poteze, sposobnosti, vrednote itd., ki pomenijo skrite izvore zaznavne dejavnosti. Z njimi razlaga človekovo obnašanje in delovanje. Posameznik še ne uporablja abstraktnih pojmov, kot so vrednotni sistemi, življenjski slogi, ideologije itd.

Teorija družbe. Posameznik druge ljudi pojmuje kot partnerje, ki so nujno potrebni kot sredstvo za doseganje osebnih ciljev. Drugi imajo instrumentalno funkcijo, hkrati pa ima tako funkcijo tudi posameznik v odnosu do drugih ljudi. Ljudje nimajo kakovosti osebnosti. Bistvo medosebnih odnosov vidi posameznik v instrumentalni izmenjavi. Ta je lahko takojšnja (nižja raven) ali odložena (višja raven).

Teorija dejavnosti. Posameznik človekovo dejavnost diferencira v cilj (vednost o tem, kaj kdo hoče), sredstvo (vlaganje naporov, časa) in rezultat (razume ga kot posledico postopnega uresničevanja vnaprej načrtovane dejavnosti). Pri načrtovanju dejavnosti se prilagaja objektivnim okoliščinam.

Tip mišljenja. Ta stopnja pojmovanja človeka zahteva uporabo konkretnega ali formalnologičnega mišljenja.

Vodilni koncept implicitne strukture pojma o človeku na tretji a stopnji je avtonomija. Ta determinira vse štiri komponente pojma o človeku. Teorija osebnosti

poudarja samozadostnost in samooblikovanje. Socialna teorija izhaja iz perspektive avtonomnosti, ki tudi drugim pripisuje isto vrsto samozadostnosti kot samemu sebi. Teorija dejavnosti poudarja posledice posameznikovih dejanj, ki prav tako izhajajo iz njegove avtonomije. Podlaga avtonomije je relativistično mišljenje, saj samozadostnost zahteva priznavanje različnih vidikov, ki niso nujno pravilni ali napačni. S tem postane mogoče sprejemanje stališč drugih.

Glavni koncept implicitne antropologije na tretji b stopnji je vzajemnostna identiteta. Avtonomna osebnost tretje a stopnje je transformirana v interakcijo med dvema ali več avtonomnih osebnosti, ki si izmenjujejo stališča in cilje, iščejo rešitve zase in svoje partnerje ter sprejemajo nasprotujoče si komponente. Teorija osebnosti govori o konfliktnih nagnjenjih znotraj posameznika, teorija družbe poudarja vzajemnost identitet, teorija dejavnosti pa upošteva vzajemne posledice za posameznika in druge. Dialektično mišljenje postane pomemben del teh spoznavnih procesov.

Bistvo četrte stopnje izhaja iz odnosa med posameznikom in družbo ali kulturo kot velikim sistemom. Teorija osebnosti obravnava nasprotje med individualnimi cilji in zahtevami družbe, teorija družbe razlaga delovanje posameznika v velikem sistemu, teorija dejavnosti pa poudarja sistemsko vlogo dejavnosti in delovanje sistema kot celote.

Problem

V študiji sem skušala ugotoviti, katere razvojne stopnje pojma o človeku, kot jih opredeljuje Oerter (1991), se kažejo in prevladujejo med posamezniki od 4. do 12. leta starosti. Zanimalo me je, ali s starostjo posameznikov narašča pogostost odgovorov na višji razvojni stopnji pojma o človeku; ali si stopnje sledijo v invariantnem vrstnem redu, kot ga je ugotovil Oerter; ali prihaja do razvojnih zamikov med različnimi komponentami implicitne antropologije (teorije osebnosti, teorije družbe in teorije dejavnosti) in ali so med posamezniki razlike v pogostosti odgovorov na določeni razvojni stopnji glede na spol.

Hipoteze

1. V osmih starostnih skupinah (od 4 do 5, od 5 do 6, od 6 do 7, od 7 do 8, od 8 do 9, od 9 do 10, od 10 do 11, od 11 do 12 let) sta prisotni prva in druga razvojna stopnja pojma o človeku, kot ju opredeljuje Oerter (1991).
2. S starostjo udeležencev (od 4. do 12. leta) narašča pogostost odgovorov na višji razvojni stopnji pojma o človeku. Razvojne stopnje si sledijo v invariantnem vrstnem redu, kot ga je ugotovil Oerter (1991).
3. Znotraj osmih starostnih skupin ni razlik v pogostosti odgovorov na določeni razvojni stopnji pojma o človeku glede na spol.

4. Komponente implicitne antropologije (teorija osebnosti, teorija družbe, teorija dejavnosti) se znotraj osmih starostnih skupin razvijajo sočasno.

Metoda

Udeleženci

Vzorec je zajemal 58 otrok, in sicer 28 deklic in 30 dečkov. V študiji so udeleženci sodelovali dvakrat v intervalu enega leta, tako da so štiri skupine otrok zaobjele osem starostnih obdobj:

- prva skupina: od 4 do 5 let in od 5 do 6 let (15 otrok, 8 deklic, 7 dečkov);
- druga skupina: od 6 do 7 let in od 7 do 8 let (15 otrok, 7 deklic, 8 dečkov);
- tretja skupina: od 8 do 9 let in od 9 do 10 let (15 otrok, 5 deklic, 10 dečkov);
- četrta skupina: od 10 do 11 let in od 11 do 12 let (13 otrok, 8 deklic, 5 dečkov).

Po enem letu šest otrok ni bilo dosegljivih, sedem pa jih je sodelovanje odklonilo. Tako je pri drugi uporabi intervjuja sodelovalo 45 otrok (23 deklic in 22 dečkov).

Pripomočki

V raziskavi sem uporabila dva pristopa, in sicer polstrukturirani intervju ter zgodbo s socialno dilemo.

Polstrukturirani intervju se naslanja na Oerterjevo teorijo razvoja implicitne antropologije. Sestavljen je bil na podlagi Oerterjevega intervjuja o odraslosti (Oerter, 1990), ki je namenjen mladostnikom in mlajšim odraslim. Intervju o odraslosti je bilo treba nekoliko spremeniti in ga prilagoditi razvojni stopnji udeležencev v raziskavi. Udeleženci so odgovarjali na šest sklopov vprašanj. Prvi sklop zajema splošna vprašanja o odraslosti, na primer: *Kakšne lastnosti imajo odrasli, Kako se odrasli obnašajo*. Drugi sklop se nanaša na pojmovanje samega sebe (na primer: *Kakšne so tvoje lastnosti, V čem se ti razlikuješ od svojih prijateljev*). Tretji, četrti in peti sklop vključujejo vprašanja o človekovi družinski, poklicni in politični vlogi (na primer: *Ali naj bi imel vsak odrasli svojo družino, Zakaj imajo ljudje poklic, Ali naj bi vsi odrasli volili*). Zadnji sklop vprašanj se nanaša na prihodnost udeleženca, njegove življenjske cilje in nadaljnji razvoj (na primer: *Kakšen bi rad bil, ko boš velik, Kaj si želiš doseči*).

Zgodbo s socialno dilemo sem oblikovala na podlagi Oerterjeve dileme kariere (Oerter, 1990). Zgodba udeležencu predstavi dva sošolca ali sošolki (prilagojeno za dečke in deklice). Prvi(a) je odličen(a) učenec(ka), večino svojega časa posveča šolskemu delu in učenju. Njegov (njen) cilj je uspešno končati šolanje in se posvetiti karieri, ki mu (ji) bo zagotovila dober zaslužek. Drugi(a) ni tako uspešen(a) v šoli,

veliko svojega časa preživlja v krogu družine in prijateljev. Njegov (njen) cilj je priti do poklica, ki ga bo z veseljem opravljal(a). Zaslužiti si želi toliko, da bo lahko mirno živel(a). Zgodbi so dodane ilustracije nastopajočih oseb. Sledi ji polstrukturirani intervju, v katerem mora posameznik opisati položaj in oceniti »pravilnost« življenjskega stila obeh akterjev.

Postopek

Zbiranje podatkov je potekalo od oktobra 1997 do marca 1998 in od oktobra 1998 do maja 1999. Udeleženci so v raziskavi sodelovali dvakrat v intervalu enega leta, obakrat je bil uporabljen isti postopek. Gre za kombinacijo transverzalne in longitudinalne oblike zbiranja podatkov, ki je prikazana v tabeli 1.

Aplikacija intervjuja in zgodbe z dilemo je potekala individualno, in sicer od 30 do 60 minut. Intervju sem snemala na diktafon. Nato sem ga dobesedno prepisala, kar je omogočalo nadaljnjo analizo. Zgodbo z dilemo sem pripovedovala ob ilustraciji nastopajoče osebe. Udeleženci so nato odgovarjali na zastavljena vprašanja. Odgovore sem prav tako snemala na diktafon. V intervjuju in v dilemi sem z dodatnimi vprašanji poskušala doseči, da udeleženci odgovarjajo na najvišji stopnji, do katere so prišli v razvoju pojmovanja človeka.

Odgovore udeležencev sem klasificirala glede na razvojno stopnjo pojma o človeku, kot jih opredeljuje Oerter (1991, 1994). Potem sem odgovore razvrstila glede na komponente pojma o človekovi naravi – teorijo osebnosti, teorijo družbe in teorijo dejavnosti. Odgovori, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v nobeno od naštetih kategorij, niso bili vključeni v statistično analizo.

Uporabila sem c^2 test za primerjavo med relativnimi deleži odgovorov na prvi, drugi in tretji a stopnji pojma o človeku glede na starostno skupino in glede na spol ter c^2 test za primerjavo med relativnimi deleži odgovorov na prvi ter drugi in tretji a stopnji pojma o človeku glede na posamezne komponente pojma o človekovi naravi. Kadar je bilo število odgovorov na tretji a stopnji pojma o človeku zanemarljivo, sem drugo in tretjo a stopnjo združila v eno kategorijo. V nadaljevanju bom to kategorijo imenovala »višje stopnje«.

Tabela 1: Časovni prikaz zbiranja podatkov

	1. merjenje: oktober 1997 – marec 1998	2. merjenje: oktober 1998 – maj 1999
prva skupina	od 4 do 5 let	od 5 do 6 let
druga skupina	od 6 do 7 let	od 7 do 8 let
tretja skupina	od 8 do 9 let	od 9 do 10 let
četrt skupina	od 10 do 11 let	od 11 do 12 let

Rezultati

Longitudinalna in transverzalna primerjava rezultatov med starostnimi skupinami

Gibanje naraščanja deleža odgovorov na drugi stopnji ali višjih stopnjah in upadanja deleža odgovorov na prvi stopnji se je pokazalo ob vzdolžnih primerjavah med po dvema starostnima skupinama. Tabela 2 kaže, da je delež odgovorov na drugi stopnji ali višjih stopnjah pri vseh skupinah udeležencev po enem letu narasel, medtem ko je delež odgovorov na prvi stopnji upadel. Vse štiri skupine udeležencev so po enem letu dajale pomembno več odgovorov na drugi stopnji oziroma višjih stopnjah in manj odgovorov na prvi stopnji v primerjavi z letom poprej.

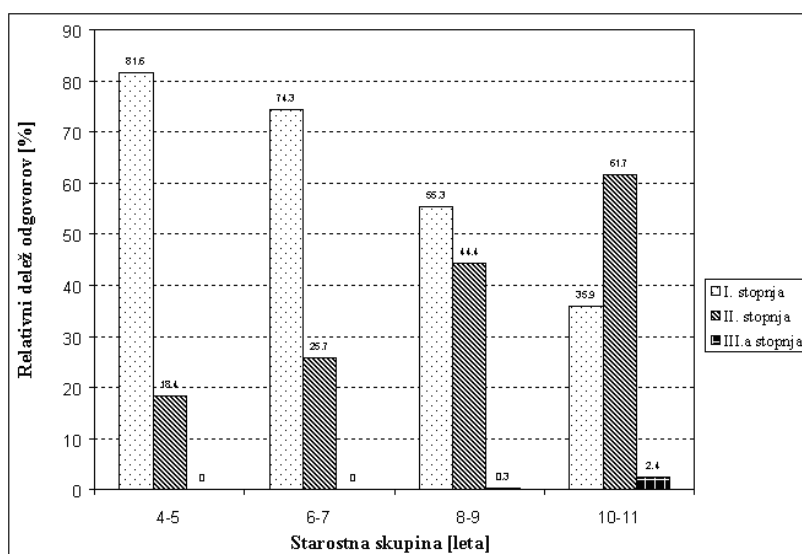
Slika 1 kaže, da je delež odgovorov na prvi stopnji s starostjo udeležencev upadal, medtem ko je delež odgovorov na drugi stopnji naraščal. Naraščal je tudi delež odgovorov na tretji a stopnji, vendar so bili takšni odgovori precej redki. Podobno se je pokazalo pri prečni primerjavi med štirimi starostnimi skupinami pri drugem merjenju, kar kaže slika 2. Odgovori na tretji a stopnji so se nekoliko pogosteje pokazali pri starostnih skupinah od 10 do 11 in od 11 do 12 let. Razlike med štirimi starostnimi skupinami so bile statistično pomembne pri prvem ($\chi^2 = 489.64$, $df = 6$, $p = 0.000$) in drugem merjenju ($\chi^2 = 466.63$, $df = 6$, $p = 0.000$). S starostjo udeležencev je pomembno narasel delež odgovorov na drugi in tretji a stopnji ter upadel delež odgovorov na prvi stopnji.

Primerjava rezultatov glede na spol

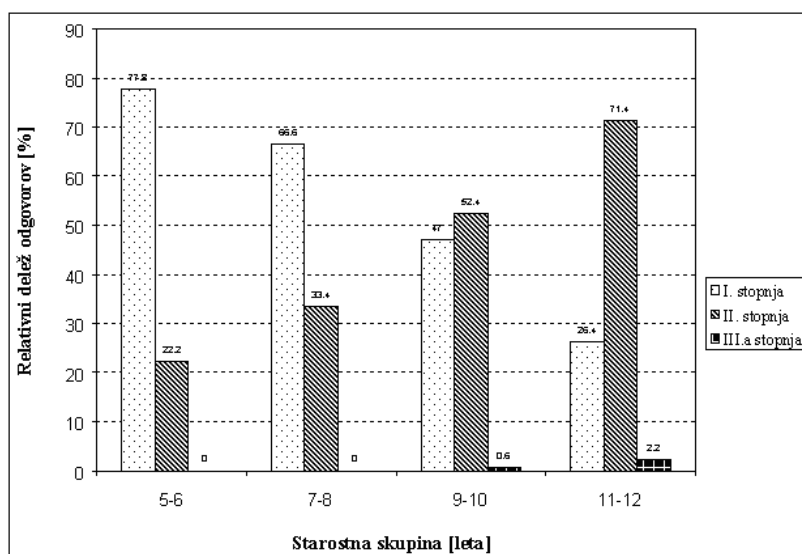
Slika 3 prikazuje relativne deleže odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku glede na spol, in sicer pri prvem merjenju. Deklice so dajale manj odgovorov na prvi stopnji in več odgovorov na drugi ter tretji a stopnji v primerjavi z dečki. Enako se je pokazalo tudi pri drugem merjenju (slika 4). Razlike med deklicami in dečki pri prvem

Tabela 2: Longitudinalna primerjava med po dvema starostnima skupinama. Prikazani so relativni deleži odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku pri prvem in drugem merjenju. Združene so vse tri komponente pojma o človekovi naravi (teorija osebnosti, teorija družbe in teorija dejavnosti).

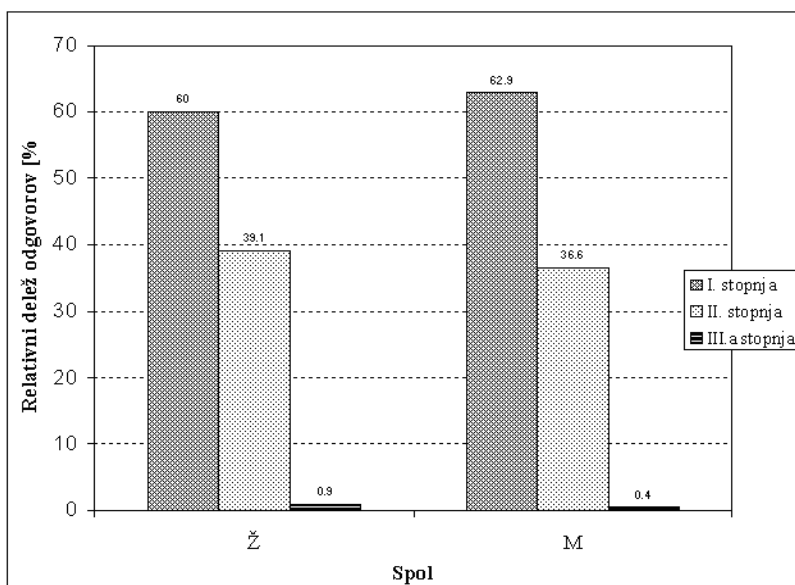
	prvo merjenje			drugo merjenje			χ^2 test		
	I.	II.	III.a	I.	II.	III.a	χ^2	df	p
prva skupina	82,2%	17,8%	0,0%	77,8%	22,2%	0,0%	4.73	1	0.029
druga skupina	74,2%	25,8%	0,0%	66,6%	33,4%	0,0%	7.71	1	0.005
tretja skupina	55,5%	44,1%	0,4%	47,0%	52,4%	0,6%	10.93	1	0.001
četrti skupina	35,3%	61,7%	3,0%	26,4%	71,4%	2,2%	14.92	2	0.000

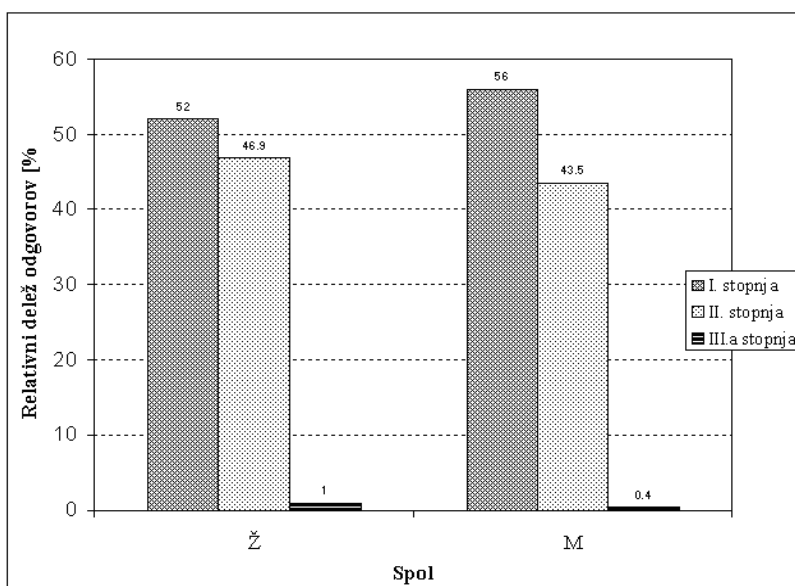
Slika 1: Relativni deleži odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku. Združene so vse tri komponente pojma o človekovi naravi (teorija osebnosti, teorija družbe in teorija dejavnosti) – transverzalna primerjava med starostnimi skupinami (prvo merjenje).

Slika 2: Relativni deleži odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku. Združene so vse tri komponente pojma o človekovi naravi (teorija osebnosti, teorija družbe in teorija dejavnosti) – transverzalna primerjava med starostnimi skupinami (drugo merjenje).

Slika 3: Relativni deleži odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku glede na spol. Združene so vse tri komponente pojma o človekovi naravi (teorija osebnosti, teorija družbe in teorija dejavnosti) – prvo merjenje (starostne skupine od 4 do 5, od 6 do 7, od 8 do 9 in od 10 do 11 let).

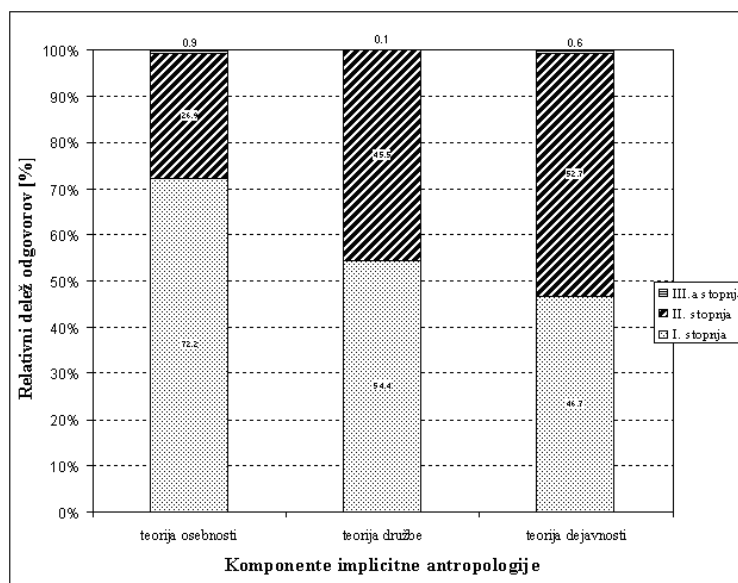
Slika 4: Relativni deleži odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku glede na spol. Združene so vse tri komponente pojma o človekovi naravi (teorija osebnosti, teorija družbe in teorija dejavnosti) – drugo merjenje (starostne skupine od 5 do 6, od 7 do 8, od 9 do 10 in od 11 do 12 let).

merjenju niso bile statistično pomembne ($\chi^2 = 5.37$, $df = 2$, $p = 0.068$), vendar so se statistični pomembnosti približale. Gibanje razlik se je pokazalo v smeri, da so deklice dajale več odgovorov na višjih stopnjah in manj odgovorov na prvi stopnji v primerjavi z dečki. Pri drugem merjenju so bile razlike med spoloma statistično pomembne ($\chi^2 = 7.72$, $df = 2$, $p = 0.021$). Deklice so dajale pomembno več odgovorov na višjih stopnjah in manj odgovorov na prvi stopnji v primerjavi z dečki.

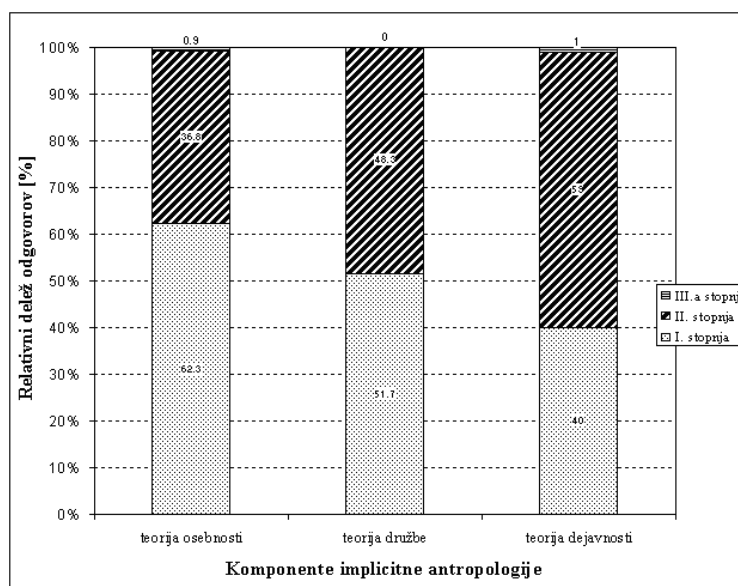
Primerjava rezultatov glede na posamezne komponente pojma o človekovi naravi

Slika 5 prikazuje relativne deleže odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku glede na posamezne komponente implicitne antropologije pri prvem merjenju. Vidimo lahko, da se znotraj štirih starostnih skupin razvojne stopnje pojma o človeku niso razporejale enakomerno glede na posamezne komponente pojma o človekovi naravi. Udeleženci so največ odgovorov na prvi stopnji dajali na področju teorije osebnosti, nato na področju teorije družbe in najmanj na področju teorije dejavnosti. Največ odgovorov na višjih stopnjah pa so dajali na področju teorije dejavnosti, nato na področju teorije družbe in nazadnje na področju teorije osebnosti. Enako se je pokazalo tudi pri drugem merjenju (slika 6).

Relativni deleži odgovorov na prvi in višjih razvojnih stopnjah pojma o človeku pri štirih starostnih skupinah v prečnem preseku so se pomembno razlikovali glede na posamezne komponente pojma o človekovi naravi tako pri prvem kot pri drugem merjenju. Pri prvem merjenju so udeleženci na področju teorije družbe dajali več odgovorov na drugi in tretji a stopnji kot na področju teorije osebnosti, razlike so bile statistično pomembne ($\chi^2 = 76.77$, $df = 1$, $p = 0.000$). Na področju teorije dejavnosti sem dobila več odgovorov na drugi in tretji a stopnji v primerjavi s teorijo osebnosti, razlike so bile statistično pomembne ($\chi^2 = 176.71$, $df = 1$, $p = 0.000$). Na področju teorije dejavnosti je bilo več odgovorov na drugi in tretji a stopnji tudi v primerjavi s teorijo družbe, razlike so bile prav tako statistično pomembne ($\chi^2 = 10.03$, $df = 1$, $p = 0.001$). Pri drugem merjenju so udeleženci na področju teorije družbe dajali več odgovorov na drugi in tretji a stopnji kot na področju teorije osebnosti, razlike so bile statistično pomembne ($\chi^2 = 20.21$, $df = 1$, $p = 0.000$). Na področju teorije dejavnosti sem dobila več odgovorov na drugi in tretji a stopnji v primerjavi s teorijo osebnosti, razlike so bile statistično pomembne ($\chi^2 = 102.30$, $df = 1$, $p = 0.000$). Na področju teorije dejavnosti je bilo več odgovorov na drugi in tretji a stopnji tudi v primerjavi s teorijo družbe, razlike so bile prav tako statistično pomembne ($\chi^2 = 19.04$, $df = 1$, $p = 0.000$). Relativni deleži odgovorov na prvi in višjih razvojnih stopnjah so se torej pomembno razlikovali glede na posamezne komponente pojma o človekovi naravi. Udeleženci so dajali največ odgovorov na višjih stopnjah na področju teorije dejavnosti, nato na področju teorije družbe, najmanj pa na področju teorije osebnosti.

Slika 5: Relativni deleži odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku glede na posamezne komponente pojma o človekovi naravi – prvo merjenje (starostne skupine od 4 do 5, od 6 do 7, od 8 do 9 in od 10 do 11 let).

Slika 6: Relativni deleži odgovorov po razvojnih stopnjah pojma o človeku glede na posamezne komponente pojma o človekovi naravi – drugo merjenje (starostne skupine od 5 do 6, od 7 do 8, od 9 do 10 in od 11 do 12 let).

Razprava

Razvojne stopnje implicitne antropologije

Na podlagi rezultatov lahko potrdim hipotezo, da se pri udeležencih od 4. do 12. leta starosti kažete prva in druga razvojna stopnja pojma o človeku, kot ju opredeljuje Oerter (1991, 1994).

Prisotnost prve in druge razvojne stopnje pojma o človeku pri udeležencih je bila pričakovana glede na Oerterjevo teoretično domnevanje (Oerter, 1991), da za pojmovanje človeka kot delovalca (prva stopnja) zadostujeta predoperacionalni in konkretnologični način mišljenja, pojmovanje človeka kot nosilca psiholoških značilnosti (druga stopnja) pa zahteva uporabo konkretno ali formalnologičnega mišljenja. Za otroke od 4. do 12. leta starosti je namreč značilno predoperacionalno in konkretnologično mišljenje. Za pojmovanje človeka na tretji a stopnji je potrebno relativistično mišljenje, poleg tega pa tudi vsaj stopnja vzajemnega prevzemanja perspektive po Selmanovem modelu. Za pojmovanje človeka na višjih stopnjah (tretji b in četrti) je potrebno dialektično mišljenje, nujna podlaga pa je tudi stopnja socialnega prevzemanja perspektive po Selmanovem modelu. To pojasnjuje manjše število odgovorov udeležencev na tretji a stopnji in popolno odsotnost odgovorov na višjih stopnjah. V starostnih skupinah od 10 do 11 in od 11 do 12 let so bili nekateri otroci morda že na prehodu s konkretnologične na formalnologično raven mišljenja, s čimer lahko pojasnimo nekaj več odgovorov na tretji a stopnji.

Postopno naraščanje pogostosti odgovorov na višji razvojni stopnji pojma o človeku

Na podlagi rezultatov lahko potrdim tudi hipotezo, da s starostjo udeležencev postopoma narašča pogostost odgovorov na višji razvojni stopnji pojma o človeku.

Po enem letu pri nobeni starostni skupini ni upadel delež odgovorov na višjih stopnjah in porasel delež odgovorov na prvi stopnji. Na podlagi teh rezultatov sklepam, da sta se prva in druga stopnja pojma o človeku kazali pri vseh udeležencih v invariantnem zaporedju, kot ga je ugotovil Oerter (1991, 1994).

Pri nobeni starostni skupini ni bilo opaziti skokovitega porasta deleža odgovorov na višjih stopnjah ali upada deleža odgovorov na prvi stopnji pojma o človeku v primerjavi s predhodno starostno skupino, kar kaže na postopnost razvoja pojma o človeku. Postopno naraščanje deleža odgovorov udeležencev na drugi stopnji pojma o človeku pojasnujem z razvojem na kognitivnem ter na socialnokognitivnem področju. Domnevam, da je za pojmovanje človeka na drugi stopnji potrebna, ne pa tudi zadosten pogoj, vsaj druga stopnja prevzemanja socialne perspektive po Selmanovem modelu. Gre za recipročno prevzemanje perspektive.

Razlike glede na spol

Primerjava odgovorov na prvi, drugi in tretji a stopnji pojma o človeku pri štirih starostnih skupinah v prečnovzdolžnem preseku je pokazala razlike glede na spol. Deklice so dajale več odgovorov na višjih stopnjah in manj odgovorov na prvi stopnji v primerjavi z dečki. Razlike med spoloma so se pokazale kot pomembne pri drugem merjenju, medtem ko so se pri prvem merjenju statistični pomembnosti približale in ostale na ravni gibanja.

Višjo raven pojmovanja človeka pri deklicah v primerjavi z dečki lahko pripišem temu, da so deklice med osnovnim šolanjem na splošno bolj socialno in osebno zrele od dečkov (Papalia in Olds, 1995). Rezultati so lahko tudi odsev razlik v socializaciji, ki pri deklicah spodbuja zanimanje za medosebne odnose, družino in čustvena vprašanja, dečke pa bolj usmerja k tekmovalnosti in storilnosti (Miller, 1991, po Papalia in Olds, 1995). Večje zanimanje deklic za socialno tematiko v intervjuju je lahko vplivalo tudi na njihovo večjo motiviranost za odgovarjanje v primerjavi z dečki. Če je bila motivacija za odgovarjanje pri dečkih nižja kot pri deklicah, se je to lahko pokazalo v manj poglobljenem razmišljanju o tematiki intervjuja in s tem v odgovorih na nižji stopnji, ki bi jo dečki sicer lahko dosegli.

Deklice so lahko hitreje napredovale v razumevanju človekove narave v primerjavi z dečki tudi zaradi boljše sposobnosti vživljanja v glediščne točke drugih ljudi. Nekatere raziskave so namreč pokazale, da deklice že v zgodnjem otroštvu kažejo višjo stopnjo empatije v primerjavi z dečki (Eisenberg, Fabes, Schaller in Miller, 1989; Hoffman, 1977, po Papalia in Olds, 1995).

Višja raven pojmovanja človekove narave je morda povezana z večjo socialno kompetentnostjo v predšolskem obdobju pri deklicah v primerjavi z dečki, kar so ugotavljali raziskovalci (LaFreniere in Dumas, 1995; Dumas, LaFreniere, Capuano in Durning, 1997, povzeto po Zupančič, Gril in Kavčič, 2000) s pomočjo Ocenjevalne lestvice socialna prilagojenost predšolskih otrok.

Razlike glede na komponente pojma o človekovi naravi

Rezultati so pokazali, da se relativni deleži odgovorov na prvi in višjih razvojnih stopnjah pri štirih starostnih skupinah v prečnem preseku pomembno razlikujejo glede na posamezne komponente pojma o človekovi naravi. Udeleženci so največ odgovorov na višjih stopnjah dajali na področju teorije dejavnosti, nato na področju teorije družbe, najmanj pa na področju teorije osebnosti. Gre za vodoravni zamik v razvoju.

Rezultate lahko povežem z modelom razvoja samorazumevanja (Damon, 1983; Damon in Hart, 1982). Avtorja pravita, da v obdobju srednjega in poznega otroštva prevladuje razumevanje aktivnega vidika sebe. Socialni vidik samorazumevanja postane pomemben šele v zgodnji adolescenci, medtem ko je v pozni adolescenci prevladujoče razumevanje psihološkega vidika sebe. Pričakujem lahko, da bo pri udeležencih od 4.

do 12. leta starosti v ospredju predvsem aktivni vidik pojmovanja človeka in da bo prišlo do višje ravni pojmovanja človeka na področju dejavnostne teorije v primerjavi z družbeno in osebnostno teorijo. Posameznikova pozornost je namreč po mnenju Damona in Harta (1982) v tem obdobju le šibko usmerjena k drugim osebam, socialno okolje pa postane pomembnejše na začetku adolescence.

Višjo raven pojmovanja človeka na področju dejavnostne teorije v primerjavi z osebnostno in družbeno teorijo lahko razlagam v okviru Eriksonove teorije psihosocialnega razvoja (Erikson, 1950, po Papalia in Olds, 1995). Erikson srednje otroštvo (od 6. leta do pubertete) opredeljuje kot stopnjo marljivosti nasproti inferiornosti. Otrok si v tem času pridobiva spretnosti, ki so potrebne za preživetje v kaki kulturi. Njegova pozornost je usmerjena predvsem na delo. Posameznik naj bi zapustil to stopnjo z občutkom »Jaz sem, kar lahko naredim«. Glede na to, da je v srednjem otroštvu otrokova pozornost usmerjena na delo in pridobivanje specifičnih spretnosti ter je pod sistematičnim vplivom socialnega okolja, lahko pričakujemo, da bo dejavnostna teorija pri udeležencih razvita na višji stopnji kot osebnostna in družbena teorija.

Rezultate morda lahko povežemo tudi z relativno individualistično naravnostjo slovenske kulture (Zupančič, 1994; Zupančič in Metzging, 1994). Raziskovalci so namreč pri proučevanju malčkove igre z igračami ugotovili, da v razmeroma individualističnih kulturah socialno okolje spodbuja malčkovo predmetno usmerjenost in samostojnost med igro z igračami, medtem ko razmeroma kolektivistično usmerjene kulture spodbujajo močnejšo usmerjenost malčkov k ljudem (Zupančič, 1999). Individualistična naravnost slovenske kulture ima morda zaradi relativno večjega spodbujanja posameznikov k predmetni v nasprotju s socialno usmerjenostjo vpliv tudi na razvojne zamike med posameznimi komponentami pojma o človeku v zgodnjem, srednjem in poznem otroštvu.

Literatura

- Damon, W. (1983). *Social and personality development: Infancy through adolescence*. New York: Norton.
- Damon, W. in Hart, D. (1982). The development of self-understanding from infancy through adolescence. *Child Development*, 53 (4), 841 – 864.
- Markus, H. R. in Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, 98, 224 – 253.
- Oerter, R. (1990). Universelle Stufen des Menschbildes? Eine vergleichende Untersuchung zur impliziten Anthropologie zwischen der Bundesrepublik, den USA und Indonesien. V F. Oser in H. Reich (Ur.), *Entwicklung von Denkprozessen und Argumentationsfiguren* (str. 22 – 40). Freiburg: Pädagogisches Institut der Universität Freiburg.
- Oerter, R. (1991). *The concept of human nature in three cultures: A developmental approach*. Biennial Meeting of the Society for the Research in Child Development, Seattle, WA.

- Oerter, R. (1994). Persons' conception of human nature: A cross-cultural comparison. V J. Valsiner (Ur.), *Child development within culturally structured environments: Vol. 3. Comparative cultural and constructivist perspectives* (str. 210 – 242). Norwood, NJ: Ablex.
- Oerter, R., Oerter, R., Agostiani, H., Kim, H. in Wibowo, S. (1996). The Concept of human nature in east asia: etic and emic characteristics. *Culture and Psychology*, 2 (1), 9 – 51.
- Papalia, D.E. in Olds, S.W. (1995). *Human development (6th Edition)*. New York: McGraw-Hill.
- Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. New York: Academic Press.
- Simonovski, G. (2000). *Razvoj pojma o človeku v obdobju zgodnjega in srednjega otroštva [The development of the concept of human nature in early and middle childhood]: Neobjavljeno magistrsko delo [Unpublished MA thesis]*. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96, 506 – 520.
- Zupančič, M. (1994). Struktura in vsebina pojma o človeku: izsledki študije v Sloveniji [The structure and the content of the concept of human nature: the results of research in Slovenia]. *Psihološka obzorja*, 3 (3/4), 101 – 115.
- Zupančič, M. (1997). Psihološke teorije intelektualnega, socialnega in moralnega razvoja v mladostništvu [The psychological theories of intellectual, social and moral development in adolescence]. V J. Justin (1997). *Etika, družba, država (II): gradivo za doizobraževanje učiteljev [Ethics, society and state (II): Material for further education of teachers]* (str. 23 – 105). Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Zupančič, M. (1999). Zgodnji razvoj otrokove igre z igračami: struktura, predmetno obnašanje in vsebina [Early development of child's play with toys: Structure, object-behaviours and contents]. *Psihološka obzorja*, 8 (2/3), 115 – 135.
- Zupančič, M. in Metzinger, A. (1993). *The concept of human nature: A comparative study in Slovenia and Croatia*. Ljubljana: Alps – Adria Symposium of Psychology.
- Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2000). The Slovenian version of Social competence and behavior evaluation scale (OLSP): The second preliminary validation. *Psihološka obzorja*, 9 (4), 7 – 23.

Prispelo/Received: 19.03.2001

Sprejeto/Accepted: 06.09.2001